

Er is progressiviteit en progressiviteit

De heersende ideologie delegitimeren [1]

Luc Vanneste

Nationaal secretaris van ABVV-Textiel

De linkerkzijde is aan ideologische herbronning toe. Maar even groot als de behoefte aan herbronning is de ontreddering. Overal wordt immers met verbetenheid het einde van het socialisme gevierd. Alsof het liberalisme zo'n duidelijke aangelegenheid zou zijn...

In het eerste deel van dit artikel heb ik eventjes in de tuin van Verhofstadt gespit. Hij jongleert met de begrippen conservatisme en reformisme, in de hoop een heel brede waaier aan te trekken. Maar daarbij raakt hij verstrikt in bijna ouderwetse marxistische redeneringen. Hij kan ons ervan overtuigen dat er zoiets als een links conservatisme bestaat. Maar hij zal zelf toch wat consequenter moeten zijn als hij met de progressieven op stap wil.

Ik denk dat de linkerkzijde wel degelijk uit de ideologische impasse kan geraken. Zij moet er dan toe bereid zijn over diepgewortelde dogma's heen te stappen. In het vervolg van dit artikel laat ik er een drietal de revue passeren: socialisme is gelijk aan socialisatie van de productiemiddelen, aan verdeling van materiële vooruitgang, aan klassenstrijd. Dat betekent niet dat het verleden verloochend zou moeten worden. Integendeel, sommige discussies zijn tientallen jaren geleden al begonnen. Maar met het verleden moet afgerekend worden, in zoverre het een hinderpaal voor vernieuwing geworden is.

In zijn jongste boek, *Le bien commun, éloge de la solidarité* [2], beweert Ricardo Petrella dat de echte strijd ideologisch is. Hij wil de heersende ideologie delegitimeren, want zij staat een goede samenleving in de weg. Met dit artikel wil ik daar een kleine bijdrage toe leveren. Tegelijk

wil ik ingaan op zijn oproep om de agenda niet enkel te laten bepalen door de economische en financiële macht. Socialisme heeft wel degelijk nog een opdracht. Maar het moet een radicaal socialisme zijn.

Conservatisme versus reformisme

Net voor de beslissende stemronde voor de verkiezingen van de nieuwe VLD-voorzitter publiceerde Guy Verhofstadt een nieuw boekje. Er is zo weinig aandacht naar *De Belgische ziekte* [3] gegaan, dat men zich wel moet afvragen of hij uiteindelijk toch alleen maar de verkiezing wilde beïnvloeden. Het is natuurlijk waar dat hij voor een belangrijk stuk enkel herhaalt wat hij vroeger al geschreven had. Voor een ander deel stijgt hij nauwelijks uit boven wat de goegemeente aan de toog kond doet. Maar er is ook een verschuiving. Ze was trouwens bij andere gelegenheden al opgevallen. Er is zelfs een, weliswaar vage, kritische reflectie aan het adres van Fukuyama. In zijn vroegere geschriften toonde Verhofstadt zich de beste leerling van de goeroe die het einde van de geschiedenis had afgekondigd. Iedereen moest toen doodeenvoudig liberaal worden. Nu zoekt hij een brede alliantie tegen het conservatisme van het zuiden, dat blijft zweren bij de macht van de belangengroepen. Het moet bevochten worden door de reformistische

opvatting die ook in Nederland, Denemarken en Groot-Brittannië opgang maakt. In die opvatting primeert de politiek, wordt het overheidsbeslag verminderd en worden de maatschappelijke structuren gemoderniseerd.

Tot voor kort was die houding onvoorspelbaar. Hij gebruikt net niet de uitdrukking progressief. Tegenover conservatief staat wel degelijk reformistisch. En kameraad Verhofstadt zet zich zonder schroom af tegen de conservatieven. Daar hoort in zijn visie ook traditioneel links bij. Het vervelende is dat hij tot op zekere hoogte nog gelijk heeft ook. Neem nu een ongetwijfeld verdienstelijk man als Leo Michielsens. Hij stond voor mij model voor een consequente linkse intellectueel. Voor hem werd een soort vriendenboek [4] gemaakt, waar ook een aantal vroeger gepubliceerde teksten van hemzelf in opgenomen werden. Ook nog na de val van de Berlijnse muur was voor Michielsens socialisme in hoofdzaak een overdracht van de productiemiddelen aan de gemeenschap (53). Zo heeft hij, als orthodox leerling van Karl Marx, socialisme altijd gedefinieerd. Maar als het vroegere Oostblok nog iets te leren heeft, dan lijkt het me wel dat een socialisatie van de productiemiddelen heel weinig met socialisme van doen heeft. Michielsens blijft bij zijn standpunt. Die vasthoudendheid is op zich wellicht niet erg, maar het wordt conservatisme op het moment waarop het standpunt duidelijk voorbijgestreefd is. Op dat moment wordt een noodzakelijke vernieuwing tegengehouden. En precies dat is tegenwoordig bij het zich radicaal voelende deel van de linkerszijde nogal verspreid. In zijn *Ethisch socialisme in Vlaanderen* [5] levert Eric Rosseel op dat vlak bijna een karikatuur. Hij beschuldigt er zowat de hele linkerszijde van op de rand van het fascisme te balanceren. Maar zelf komt hij niet verder dan een vaag pleidooi voor wat hij noemt een materialistisch socialisme. Dat beperkt er zich toe naar materiële vooruitgang te streven en probeert daarvan zo veel mogelijk aan de arbeiders te laten toekomen. Het is eigenlijk onvoorstelbaar, maar dat is nu precies wat men altijd al het biefstuksocialisme heeft genoemd. Dat staat voor socialisme dat het bestaande economisch systeem juist helemaal niet in vraag stelt. Ros-

seel ziet echter vooral niet dat het systeem dat in het verleden voor die materiële vooruitgang gezorgd heeft, contraproductief geworden is. Het systeem hapert. Het kan - zeker op wereldniveau - een aantal problemen, zoals tewerkstelling en milieu, onmogelijk nog oplossen [6]. Maar de arme man zit zo gekneld in zijn eens ingenomen standpunt, dat hij in de feiten het bestaande ondersteunt. Hij is blind voor een alternatief. Hendrik De Man, uitgerekend diegene die door Rosseel met alle zonden van Israël beladen wordt, had er nochtans al voor gewaarschuwd. In het eerste hoofdstuk van zijn *Psychologie van het socialisme* [7], dat in 1926 verscheen, heeft hij het over de groeiende tweespalt tussen de theorie en de praktijk van de arbeiderspartijen die zich op het marxisme beroepen. En De Man interpreteerde dat toen reeds als conservatisme: "In een tijd, dat men overal de vensters openzet voor nieuwe gedachten, vertoont juist het marxisme het streven zich zoveel mogelijk af te sluiten." (64). Het verwordt tot wat de ritus werd van een kerk die zich tot wereldlijke macht ontwikkelde: een hulpmiddel, een voorwendsel zou ikzelf liever schrijven, voor de propaganda. Het geeft onvermijdelijk een "indruk van gebrek aan geestelijke frisheid, die niet zozeer doet denken aan een groeicrisis dan wel aan een ouderdomszwakte." (66). In 1926! Wie vandaag pleit voor een "naasting" van de banken en de energie-sectoren, moet onderzocht worden op symptomen van seniliteit.

Hebben de sociaal-democratische leiders hun basis verraden? Wie al eens voor een zaal spreekt, wordt daarvan makkelijk beschuldigd. Het is daarom interessant in dat verband nog even stil te staan bij Michielsens. Het zal toelaten bij Verhofstadt terug te keren. Ook Michielsens is ervan overtuigd dat de reformistische sociaal-democraten blijven vasthaken aan het kapitalisme. Zij geraken slechts zover als de bourgeoisie bereid is toe te geven. "Maar - en dat hebben de communisten niet steeds begrepen - daarmee is de sociaal-democratische leiding de uitdrukking van wat aan de basis van de arbeidersbeweging leeft." (36-37). Alleen op zeldzame momenten van verhevigde klassenstrijd gaat de basis verder. De leiding volgt dan wel. Maar ze

maakt van de minste aarzeling bij de basis misbruik om een compromis af te sluiten. Michielsens geeft toe dat er in de sociale geschiedenis belangrijke zaken bekomen zijn, maar de machtspositie van de bourgeoisie kwam nooit in gevaar. En dat komt omdat de arbeidersklasse nu eenmaal zeer sterk beïnvloed wordt door de ideologie van de bourgeoisie. "De arbeidersbeweging is sociologisch en ideologisch een schepping van het kapitalisme" (38) en "Alle romantiek en iedere illusie over het socialistisch bewustzijn van de arbeidersklasse moeten definitief worden afgeschreven." (39). Enkel een revolutionaire partij kan een socialistische ideologie realiseren. Het artikel waaruit geciteerd wordt dateert van 1984. Michielsens herhaalt dat nog in 1991. In zijn niet gedateerde *Laatste opstellen* schrijft hij het nog iets scherper: "Nooit of nimmer zal de arbeidersbeweging een socialistische maatschappij vestigen." (101). Moet dan alle hoop worden opgegeven? Michielsens gelooft op dat moment in elk geval niet meer in een partij. Socialistische strijdgroepen, gerecrueteerd uit een linkse georiënteerde minderheid, zullen het volgens hem moeten doen. Die moeten een brede beweging op gang brengen van "geïntellectualiseerde" arbeiders.

Michielsens sluit op die manier aan bij de leninistische idee van een voorhoedepartij of -beweging. Die idee is niet beperkt tot de linkse beweging. Zo maakt Ludo Abicht in zijn *Brood, Rozen en Utopie* [8] een aardige vergelijking met de visie van de jezuïeten. Het komt er mijns inziens op neer dat de basis gewoon niet in staat geacht wordt om het bestaande systeem in vraag te stellen. Ze moet ertoe worden aangespoord of zelfs opgevoed door een elite. Dat impliceert natuurlijk het risico dat een hardleerse basis desnoods de waarheid ingeklopt wordt. Er zijn voorbeelden genoeg. Maar ik vind het vooral tragisch op het moment dat die elite verzinkt in een verstarde ideologie, die juist verhindert wat zij beoogt. De elite die wil opvoeden om het systeem te veranderen, houdt dat systeem effectief in stand.

Verhofstadt wijst op eenzelfde realiteit. Ik ga hier voorbij aan de vraag of dat linkse conservatisme effectief in verband gebracht moet worden met het zuiden. Maar ik kan zijn pleidooi onder-

schrijven om de basis ernstig te nemen. Bij hem heet dat het verhogen van de betrokkenheid van de burgers bij de werking van de politieke instellingen. Ik kan zondermeer aannemen dat de basis wel degelijk in staat is tot veranderingen. De sociaal-democratie heeft geenszins behoefte aan een - betuttelende - ideologie die het tegendeel beweert. Zij moet absoluut de kloof dichten tussen wat zij zegt en wat zij doet. Zij hoeft zich niet te verschuilen achter een revolutionaire retoriek uit het verleden. "Ik heb geen tijd om in het verleden te leven", schreef Tony Blair heel terecht [9]. Maar ook: "Het volk van dit land kijkt niet naar ons voor een revolutie. Het wil dat we een begin maken." (47). En precies omwille van de reële verandering durft hij zijn politiek radicaal te noemen (54). Leo Michielsens heeft volkomen gelijk: de arbeidersklasse is inderdaad een product van het kapitalisme. Zij zal dat systeem niet zomaar overstijgen. Maar hij onderschat haar schromelijk door daaruit te besluiten dat er dan maar moet gerekend worden op een autoriteit van buitenuit. Hij vergist zich trouwens zondermeer als blijkt dat die vermeende voorhoede evenzeer of zelfs nog meer een product van dat systeem is.

Radicale verandering

Net voor ze Frans minister van arbeid werd, publiceerde Martine Aubry haar *Il est grand temps* [10]. Ik denk dat ook de essentie van haar boodschap is dat er geen fataliteit is. Het is alleen meer dan tijd om aan de verandering te beginnen. En zij aarzelt niet om die verandering ook radicaal te noemen. Volgens Aubry kan dat met de steun van de Franse bevolking, als de doelstellingen maar duidelijk bepaald zijn en als het project dat men aanbiedt maar opnieuw zin geeft aan de samenleving. En ook zij blijft geloven dat de samenleving collectief kan bepalen waar zij naartoe gaat. Men hoeft zich niet achter techniciteit te verschuilen. De doelstellingen zijn integendeel heel eenvoudig: "Onze planeet, onze soort, onze maatschappij in stand houden; beter leven en er op de eerste plaats voor zorgen dat iedereen een plaats heeft; beter samenleven, in zijn wijk, in ons land, tussen de volkeren". (72). Maar dat kan niet door simpelweg de

markt zijn gang te laten gaan. Die heeft het nu eenmaal moeilijk met de langere termijn en met het collectief belang. De markt is noodzakelijk, maar moet sociaal gecorrigeerd worden. Er zijn schokdempers nodig, onder de vorm van openbare diensten, collectieve uitrusting, sociale bescherming, hulp om onderdak te verlenen, opvoedingsinstellingen ...

Zou Verhofstadt het met haar reformisme eens zijn? Op het eerste gezicht is hij zelf radicaler. Hij vindt dat de eigendom verregaand gedemocratiseerd moet worden. Het bezit is nu te weinig verspreid. Werknemers moeten kapitaalbezitters, mede-eigenaars worden. Op die manier worden zij, op zijn Japans, sterker bij hun bedrijf betrokken. Hij noemt dit de derde weg, die van het volkskapitalisme. Langs deze weg komen de productiemiddelen in handen van allen. Jawel, zo staat het er (29)! Ik heb Verhofstadt vroeger al de laatste marxist genoemd. Hij blijkt vol te houden. Reeds Friedrich Engels vond dat de aandelenmaatschappijen de eerste stap waren naar de collectivisering van het kapitaal en dus de voorbode van de socialistische samenleving [11].

Maar wat is de invloed van de spaarder? Misschien wordt hij werkloos, opdat het geld dat hij in zijn eigen bedrijf gestoken heeft maximaal zou renderen! Verhofstadt beseft blijkbaar niet hoe "ongebonden" het kapitaal tegenwoordig is. Hij pleit voor een herstel van het primaat van de politiek. En hij wijst dan op de eerste plaats naar de vakbonden die de politici te veel de wet zouden dicteren. Precies alsof die politici nog zoveel te vertellen hebben. Budgetten van multinationals overtreffen soms vele malen de budgetten van regeringen. En daar bestaat geen enkele democratische controle op. Twee Duitse journalisten, H.P. Martin en H. Schuman, analyseren dat nog eens uitvoerig in *Le piège de la mondialisation. L'agression contre la démocratie et la prospérité* [12]. Zij hebben het over de anarchie van de wereldmarkt: "(...) terwijl de stroom van goederen en kapitaal in de ganse wereld beschikbaar wordt, zijn de regelgeving en de controle een nationale opdracht gebleven. De economie verslindt de politiek." (72). De politicus wordt een machteloze toeschouwer, in een financiële

industrie die gewoon geëxplodeerd is bij gebrek aan internationale regels. Dat is een aanval op de democratie, want de beslissing wordt afhankelijk van een stemrecht op basis van het monetaire. De vraag is letterlijk: "Welke dosis markt kan een democratie verdragen?" (291).

Voor de permanente tegenstellingen tussen markt en democratie werd in verleden een evenwicht gevonden. Dat is de sociale markt. Maar dat evenwicht is verbroken. Dat is overigens niet een natuurlijk of onvermijdelijk proces, maar een politieke keuze geweest. Een stilzwijgend pact is op die manier verstoord.

Het valt te vrezen dat Verhofstadt dat pact niet zomaar wil herstellen. In een hoofdstuk over de affaire-Renault pleit hij wel voor een nieuw Plan van de Arbeid. De ingrediënten zijn dan: een echte kapitaalmarkt, verlaging van de sociale lasten, hervorming van de sociale zekerheid en het kleur bekennen met betrekking tot Europa. Dat is geen plan van de "arbeid", dat is een plan van het "kapitaal". Daarmee is niet gesteld dat er over die ingrediënten niet zou moeten gepraat worden. Maar het verschil springt duidelijk naar voor bij Martine Aubry. Bij haar geldt de tewerkstelling als een absolute prioriteit. Zij beseft dat tewerkstelling niet een automatische afgeleide van de groei is. Voor haar is het duidelijk: "Er zal niets veranderen, als men niet beslist fundamenteel te breken met het actuele functioneren van de samenleving". (76).

Het zou te ver leiden in detail te volgen hoe zij dat wil doen. Ik denk trouwens dat het beter is erop toe te zien hoe zij het als minister in de praktijk doet. Voor dit verhaal is het alleen belangrijk op te merken dat voor haar het probleem niet langer dat van het concurrentievermogen is. Men moet vertrekken vanuit de vragen aan welke behoeften men wil voldoen en hoe. Het probleem is dat van de consumptie. Verhofstadt verzet zich terecht tegen een conservatieve reflex bij links. Maar hij deelt het oude vooruitgangsoptimisme dat het wel vanzelf in orde komt. Martin en Schuman waarschuwen echter terecht dat we dan dreigen te belanden in een tweetiendensamenleving. Daarin zullen 80% van de mensen het moeilijk hebben om aan de bak te komen. Om dat perspectief te vermijden

is op langere termijn wel degelijk een radicale verandering noodzakelijk. Alleen is dat geen verandering in de eigendomsverhoudingen, maar in de functionering van het systeem.

Een nieuwe consensus

Met Petrella ben ik ervan overtuigd dat dit op de eerste plaats een ideologische, of als men dat liever heeft, ethische kwestie is. Ik denk dat het niet nodig is hier zijn opvattingen uit *Grenzen aan de concurrentie* [13] in het lang en in het breed samen te vatten. Ze zijn ondertussen genoegzaam bekend. Alles draait om het doorbreken van een consensus, een opvatting die door (bijna) iedereen gedeeld wordt: "Het concurrentievermogen van 'Belgische' ondernemingen is vandaag de dag het enige doel waarover volledige consensus bestaat tussen industrie, vakbewegingen, regering en consument." (138). Er moet een nieuwe overeenstemming voor in de plaats komen. Petrella zou die liefst in een aantal contracten vastleggen. Ook in het *Sienjaal* [14] neemt de contractidee de centrale plaats in. Het gaat dan over twee partijen die zich - liefst afdwingbaar - engageren. Voor een deel van de linkerzijde blijft de klassenstrijd het centrale punt. Wie naar overeenkomsten streeft, verraadt die misschien wel?

De discussie is allesbehalve nieuw. Enorm veel van onze discussies lopen trouwens al meer dan 100 jaar! Het volstaat om Elsbeth Etty's wondermooie biografie van Henriette Roland Holst [15] te lezen om dat te beseffen. Maar ik kies toch maar een illustratie uit de Belgische vakbondcontext. In 1938 schreef André Renard, de latere radicale leider van '60-'61, in *Le Prolétaire* een stukje onder de titel "Notre action syndicale reste révolutionnaire" [16]. Syndicale actie raakte meer en meer geïstitutionaliseerd, een zaak van overleg tussen gemandateerden en patroons. Was de vakbond niet op weg om te collaboreren?

In het artikel maakt Renard zich sterk dat de syndicale doctrine nog dezelfde is als 50 jaar voordien. De combatieve vurigheid van de massa's is misschien wat minder geworden. Vroeger kon men niet eens in contact komen met de patroon zonder conflict. Nu ontmoeten gemanda-

teerden de patroon in een beleefd overleg. Maar dat mag niet misleiden. De kloof tussen de werkgevers en werknemers is even groot gebleven. In de paritaire comités is geen sprake van klassensamenwerking. De christenen noemen dit corporatisme. Er wordt echter niet samengewerkt, er wordt onderhandeld. Af en toe is er wel een gemeenschappelijk belang, maar over het algemeen zijn de belangen tegengesteld. De arbeiders willen zo veel mogelijk vruchten van hun werk plukken. De werkgevers willen er zo min mogelijk afstaan. En uiteindelijk is het de bedoeling dat de arbeiders hun werkinstrument overnemen.

Renard doet zijn best om aan te tonen dat de socialist die met een patroon onderhandelt zijn klasse niet verraadt. En voor mij hoeft men het niet te hebben over collaboratie. De belangen kunnen best uiteenlopen. Maar hij overdrijft als hij probeert aan te tonen dat onderhandelen in dat geval toch revolutionair kan genoemd worden. Wie overleg pleegt, aanvaardt in de feiten dat de tegenspeler ook iets moet krijgen. Wie de tegenstrever - die vervaarlijke kapitalist - wil vernietigen, gaat geen gesprek aan. Zo simpel is het toch. Om nog eens De Man aan te halen: "(...) elk overleg, het sluiten van elke overeenkomst, het tenuitvoerleggen van elke overeenkomst - en tenslotte loopt elke strijd op een overeenkomst uit - heeft eenzelfde uitwerking. Wie met het ondernemersdom overleg pleegt, doet een schrede uit de sfeer van zijn eigen klasse in een andere." (278). Maar het omgekeerde geldt ook!

Als de socialisten aan de bak willen komen, moeten ze - zonder complexen - het overleg in al zijn consequenties aanvaarden. Vooral de vakbond heeft het daar wel eens moeilijk mee. Maar dat impliceert dat de arbeidersbeweging aanvaardt dat ze een stuk dezelfde weg moet gaan als de patroons. Daarmee vallen de belangen helemaal niet samen, integendeel. Ook langs patronale zijde bestaat dit besef. Managers schrijven tegenwoordig nogal wat boekjes. De kwaliteit laat heel dikwijls te wensen over. Een uitschieter is het boek dat Karel Vinck liet optekenen. *De weg naar doorbraak* [17] bevat ook een aantal beschouwingen over de verhouding

bedrijfswereld-vakbonden. Ik ga daar niet diep op in, maar vermeld toch dat Vinck, die zoals bekend ondertussen voorzitter van het VEV geworden is, betreurt dat vakbonden en patroons de kaas van tussen hun boterhammen laten pikken. Ze slagen er niet in tot overeenstemming te komen en laten de regering maar beslissen. Hij pleit ervoor dat vakbonden en werkgevers een overeenstemming zouden proberen te bereiken over de basisdoelstellingen die ze samen willen bereiken. "Maar die gemeenschappelijke visie hoeft niet te betekenen dat we het over alles eens zijn. Men kan niet verwachten dat de bonden alle betrachtingen van de werkgevers begrijpen en onderschrijven, of omgekeerd. De eerste betrachting van de werkgever is de continuïteit van de onderneming. De vakbonden staan voor de materiële en sociale belangen van de werknemers. Vanuit die verschillende standpunten moeten we toch tot een gemeenschappelijke visie en van daaruit tot een gesprek kunnen komen." (157). Renard probeerde overleg tussen vakbonden en patroons te passen in een zuivere klassenstrijd. Zou hij het echter zo moeilijk gehad hebben met Vinck?

Hoe kom je aan overeenstemming over basisdoelstellingen, over de richting waarin het bedrijf moet evolueren? Vinck reikt de ervaring aan die hij bij Union Minière heeft opgedaan. Hij heeft er een zeer zware herstructurering doorgevoerd, zonder stakingen of andere sociale onrust. In zijn ogen is dat gelukt om vier redenen: (1) een klare boodschap: in België kan een non-ferro-industrie blijven bestaan, maar met zware ingrepen. Het is geen zaak van winst, maar van overleven als industrie. (2) Evenwicht in de inspanningen van werkgever en werknemer: 35% van het personeel moest afvloeien, maar het bedrijf deed 22 miljard fr. investeringen en betaalde 4,5 miljard fr. voor de sociale kosten. (3) Een perspectief bieden in duidelijke taal: de doelstelling werd het leiderschap in de industrie. (4) Communicatie, communicatie, communicatie: formeel, informeel... "Gedurende de hele operatie heb ik de verantwoordelijkheidszin en de houding van de vakbonden gewaardeerd en ook de inzet van heel het management op het gebied van communicatie. De boodschap waarmee

de bonden naar de troepen moesten, was niet gemakkelijk. We hebben het kunnen klaren zonder stakingen of andere schadelijke acties. De inzet was dan ook groot. Mocht ik niet de steun gehad hebben van de regering of de medewerking van de vakbonden, dan was ik naar de raad van bestuur gestapt met de boodschap mission impossible..."(160).

Schoolvoorbeeld? Gekleurd langs werkgeverskant? Misschien, ik ken het verhaal niet uit eerste hand. Het zou nuttig zijn om het te confronteren met de werknemers die het toen allemaal ondergaan hebben. Omdat ik dat zelf niet kon doen, presenteer ik het hier alleen maar als theoretisch model. Belangrijk is de boodschap: verschillende belangen kunnen toch tot een gemeenschappelijke doelstelling leiden, mits aan een aantal voorwaarden voldaan wordt. Maar men moet af van de idee dat dit alleen maar kan impliceren dat de gemeenschappelijke doelstelling samenvalt met deze van de patroon. Het oude model van de klassenstrijd moet dringend aangepast worden. In een consensusmodel is het denkbaar dat het economisch systeem ook fundamenteel gewijzigd wordt.

Meer dan ooit socialisme

In het *Sienjaal* kan men volgende onthutsende woorden lezen: "Wij allemaal en de vakbonden in het bijzonder staan voor absoluut nieuwe maatschappelijke realiteiten. In deze geglobaliseerde en gefragmenteerde wereld zijn vakbonden als zuivere belangengroepen uitgeteld. (...) Binnen de vertrouwde wetten en structuren van de verzorgingsstaat staan de vakbonden in de vuurlijn: alles waarvoor zij opkomen, dreigt te worden weggespoeld door de democratisch ongrijpbare machten. Op dit moment staan de vakbonden machteloos tegenover de gevolgen van de concurrentiemaatschappij: neerwaartse loondruk, delokalisatie, investeringen met vermindering van werkgelegenheid, invraagstelling van sociale zekerheid en solidariteit, ontbinding van het sociaal weefsel, blijvende werkloosheid." (30).

Kan het tij gekeerd worden? *Il est grand temps...* heeft in mijn ogen vooral de verdienste dat het de socialisten opnieuw oproept daar op

zijn minst voor te vechten. De schaamte voorbij, als het ware. Aubry durft het zelfs aan niet minder, maar meer staat te vragen. Verhofstadt heeft het altijd maar over dat overheidsbeslag. En hij heeft gelijk als daarmee verwezen wordt naar nutteloze en inefficiënte overheidsbemoedeningen. Maar hij heeft ongelijk als hij denkt dat het met een minimale staat kan. Om de triomf van het liberale systeem te illustreren wordt heel dikwijls naar het succes van de Aziatische tijgers verwezen. Martin en Schuman wijzen erop dat de Aziatische boom heel weinig te maken heeft met het zuiver kapitalisme. Ze geven een opsomming van de massale staatstussenkomsten: hoge douanerechten, fiscale vrijstellingen, manipulatie van de deviezenkoers, strikte regels voor investeringen en bescherming van de eigen industrie. De regeringen houden de teugels goed in handen, in zoverre dat men eigenlijk kan spreken van een centraal geleide economie (191). Staat of geen staat is eigenlijk het punt niet. Het punt is dat de economie niet langer gehoorzaamt aan de regels die vorige eeuw werden vastgesteld. Zo constateren Martin en Schuman dat de theorie van de comparatieve voorgrond van David Ricardo niet meer opgaat, nu er niets mobieler is dan het kapitaal. Het gaat vandaag helemaal niet meer om vergelijkende kostenverschillen, maar om het absolute voordeel. Ondernemingen produceren gewoon waar de kosten het laagst zijn (147). Er moeten kosten wat kost nieuwe regels komen. En natuurlijk zal het niet volstaan dat daarover wat afspraken ge-

maakt worden. Maar klaarheid over de doelstellingen is toch wel absoluut de eerste stap.

-
- [1] Met dank aan de vrienden die mij hebben bijgestuurd.
 - [2] R. Petrella, *Le bien commun, éloge de la solidarité*. Labor, Bruxelles, 1996.
 - [3] G. Verhofstadt, *De Belgische ziekte, diagnose en remedies*. Hadewijch, Antwerpen, 1997.
 - [4] J. Debrouwere, *Stappen naar de verte, Leo Michiels: leraar marxist*. Acco, Leuven, 1997.
 - [5] E. Rosseel, *Ethisch socialisme in Vlaanderen*. VUBPress, Brussel, 1996.
 - [6] Ik heb dat proberen uit te werken in: L. Vanneste, Het komt niet vanzelf terecht, over kapitalisme en utopie. In: *Samenleving en Politiek*, jaargang 2, 1995, nr.9.
 - [7] H. De Man, *Psychologie van het socialisme* (1926). Standaard, Antwerpen, 1974.
 - [8] L. Abicht, *Brood, Rozen en Utopie*. Kritiek, Gent, 1987.
 - [9] T. Blair, *New Britain, My vision of a young country*. Forth Estate, London, 1996, p.129.
 - [10] M. Aubry, *Il est grand temps...* Abin Michel, Paris, 1997.
 - [11] F. Engels, *Socialisme van utopie tot wetenschap* (1882). Kommunistische eenheidsbeweging Nederland, 1971.
 - [12] H.P. Martin en H. Schuman, *Le piège de la mondialisation. L'agression contre la démocratie et la prospérité* (1996). Soliin, Actes Sud, 1997.
 - [13] R. Petrella, *Grenzen aan de concurrentie*. VUB Press, Brussel, 1994.
 - [14] M. Coppieters en N. De Batselier, *Sienjaar, radicaal-democratisch project*. Icarus, Antwerpen, 1996.
 - [15] E. Etty, *Liefde is heel het leven niet, Henriette Roland Holst*. Balans, Meppel, 1996.
 - [16] A. Renard, *Notre action syndicale reste révolutionnaire*. In: *Ecrivait...* Huy, 1962.
 - [17] K. Vinck, *De weg naar de doorbraak*. Lannoo, Tielt, 1996.